

FELSEFE DÜNYASI

2014/1 Sayı: 59 FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ
Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir. ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. M. Kazım ARICAN
Araş. Gör. M. Enes KALA

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Adres

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay - Çankaya / ANKARA
PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40
www.tufed.org.tr

Fiyatı: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32
Basım Tarihi : Temmuz, 2014, 750 Adet

ANTİK YUNAN'DA RETORİK ALGISI

Kamil KÖMÜRCÜ*

Giriş

En genel anlamıyla söz söyleme sanatı olarak tanımlanabilecek olan retorikğin tarihi, hiç şüphesiz ilk insana kadar uzanır. Ancak mevcut kaynaklarda teknik bir mantık terimi olarak retorikği ilk ele alan kimselerin Antik Yunanlılar olduğu yaygın bir kanaat olarak zikredilir.

Retorik kelimesi Yunan kökenli¹ olsa da daha eski kültürlerde ikna etmek, sanatsal konuşmak ve yazmak biçiminde konuşmacının farklı yeteneklerini anlatan kavramlar olarak yer almıştır. Örneğin M.Ö. yaklaşık 2000'li yıllarda Mısırda yazılmış olan kutsal *Ptahhotep* metinleri “güzel konuşma ilkeleri” öğretisi teklif eder. Eski Ahitte yaratma; “ve Tanrı dedi.....(Tekvin, 1:3 vd.)” şeklinde bir konuşma eylemi olarak tanımlanır. Bunların yanında eski Çin'den kalan konuşma kayıtları vardır. Hann Fei Tzu tarafından yazılan *Difficulties in the Way of Persuasion* (İkna Yolunun Zorlukları) buna örnektir.²

Retorik ilk olarak M.Ö. V. yüzyılda Sicilya'da zorbalığın çöküşünden sonra mülk sahiplerinin, kaybettikleri mallarına yeniden kavuşmak amacıyla davalarını savunmaları söz konusu olduğunda, tam da bu koşullarda ortaya çıkmıştır. İlk avukatlar Sofist denilen entelektüeller olmuştur, çünkü aldatılmış kurbanları savunmak amacıyla bilgelik dersleri veriyorlardı. Bunlar kısa süre her alanda kendilerini satmayı bilmişler ve bu tavırları dolayısıyla Platon'un eleştirileriyle karşılaşmışlardır. Kandırma amacı güden sahte ya da aldatıcı argümanlara dayanan retorik kendini gerçeğin görünümüne kurban etmeyi reddeden, her şeyi ve

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Mantık Ana Bilim Dalı, Yrd. Doç. Dr. kamilkomurcu@yahoo.com.

1 Retorik'in kelime kökü ve varyantları ile ilgili bkz. Dürüşken, Çiğdem, *Antikçağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica Roma'da Rhetorica* Eğitimi, İst. 2001, s. 1.

2 Bkz. Kennedy, George A., “Historical Survey of Rhetoric” (*Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period (330 B.C.-A.D. 400)*); içinde edit. Stanley E. Porter), s. 6-7.

de yararlı da olsa ortadan kaldırılması gereken zıtlıkları da dile getirme eğilimindeki felsefeyle sürekli karşı karşıya gelmiştir.³

Günümüzdeki yaygın anlayışa göre “bilgi sevgisi” olarak anlaşılan ilk felsefenin doğduğu yerin, başlangıçta Lydia ve M.Ö. 546’dan itibaren Pers nüfuzu altında, başlıcaları Milet, Efes, Sisam olmak üzere Ege kıyılarındaki İyonya olarak adlandırılan bölgede deniz ticaretiyle uğraşan büyük liman şehirleri olduğu kabul edilir. Burada, Atina demokrasisinin ufuksuzluğunun tam tersine, felsefe yapmak için elverişli şartlar ve özellikle Perslilerin inanç konularındaki geniş müsamahasının, herhangi bir engel ya da baskı ile karşılaşmadan felsefenin gelişmesine imkân tanıdığı söylenebilir.⁴ Bu bölgede yaşayanların başta Mısır olmak üzere Akdeniz’e kıyısı olan bölgelere deniz ticareti yaptıkları bilinen bir durumdur. Ticaret yolculuklarına katılan kimseler, ticaret yapmanın yanında gittikleri yerlerde karşılaştıkları bilim ve kültür unsurlarıyla etkileşime girmişlerdir. Bunun sonucunda maddi kalkınmanın yanında özgür düşünme ortamının da etkisiyle İyonya’da bilimsel ve felsefi anlamda da bir canlanma olmuştur.

Bahsi geçen felsefi hareketliliğin sonucu olarak Antik çağda ilk madde- nin ne olduğuna, bilginin mümkün olup olmadığına, insanın nereden gelip nereye gittiğine dair vb. birçok tartışma konusu ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar daha çok retorik ve diyalektik yöntemler esas alınarak yürütülmüştür. Örneğin, Herakleitos’a (m.ö. 544-484) göre âlem sürekli bir oluş ve akış içindedir. Âlemde zıtlıklar birbirini takip eder; olgular durmadan, kendi zıtlarına döner. Âlemde duran ve kalan bir şey yoktur. Bu yüzden bir nehirde iki kez yıkanılmaz. Çünkü sular değişmiş, daha doğrusu akıp gitmiştir. Âlemde değişmeyen, sürekli şeyler varmış sanısı, zıtlıkların bir müddet görünmemesinden kaynaklanır.⁵

Herekleitos’un söylediklerine karşılık Elea Okulu mensubu Parmenides’e (m.ö. 540-450) göre yalnız var olan vardır ve ancak bu düşünülebilir; var olmayan yoktur ve düşünülemez. Varlık yokluktan çıkmaz, yok olan bir şey var olamaz. Bu durumda bir şey hem var hem de yok olmaz. Şu halde çelişmeye düşmeden bir değişmeden söz etmek, çelişmeye düşmeden değişmeyi düşünmek mümkün değildir.⁶ Parmenides’in öğrencisi Zenon (m.ö. 490-430) hocasının, “Bir olanın biricik gerçek varlık olduğu” öğretisini, çokluğu ve hareketi varsaymanın düşünülemeyeceğini, böyle bir düşüncenin çelişkilere sürükleyeceğini göstermeye çalışmakla desteklemiştir. Bunu da Zenon, çokluğa ve harekete karşı ileri sürdüğü Akhilleus ve kaplumbağa delili ile uçan okun durmakta olduğunu

3 Meyer, Michel, *Retorik*, çev. İsmail Yerkuz, Ank. 2009, s. 7-8; Dürüşken, *age*, s. 7.

4 Bkz. Zeller, Eduard, *Grek Felsefesi Tarihi*, (Çev. A. Aydoğan), İst. 2001, s. 49.

5 Birand, Kâmuran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ank. 2001, s. 18-19.

6 Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İst. 2010, s. 27; Birand, *age*, s. 20.

ileri süren kanıtla yapmaya çalışmıştır.⁷ Sofistler ise bu dönemde şüpheli bir diyalektik kullanmışlardır. Onlara göre, her delil bir karşı delille çürütülebilir. Bu sebepten olsa gerektir ki mantığın eski Yunanda retorik ve diyalektiğin içinden çıktığı kabul edilmiştir.⁸

Bu süreçte Sofistler, Sokrates (m.ö. 469-399), özellikle de Platon (m.ö. 427-347) ve Aristoteles (m.ö. 382-324) sözün gücünü kullanarak karşıdakini ikna etmenin yol ve yöntemleri üzerinde durmuşlardır. Aristoteles kendi zamanına kadar gelen retorik ve diyalektik tartışmaları ortadan kaldıracak türden herkesin kabul edeceği nitelikte kesin bir ispat teorisi ortaya koymak istemiş ve bunun sonucunda da mantık bilimi ortaya çıkmıştır.

Antik Yunan dünyasında felsefeden sonra ikinci büyük zihin öğretisi olan retorik⁹ hakkındaki algının ortaya konması oldukça önemlidir. Bunu yapabilmek için, söz konusu ortamda felsefe yapmış belli başlı aktörlerin düşüncelerini göz önüne getirmek gerekir. Antik Yunan düşüncesinin en önemli unsurlarını Sofistler, Sokrates, Platon ve Aristoteles oluşturmaktadır. Şimdi sırasıyla bunların retorik hakkındaki yaklaşımlarını görelim.

1. Sofistlerin Retorik Algısı

Retorikle ilgilenmiş en önemli grupların başında Sofistler gelmektedir. Onların faaliyetlerinden biri olan ve oldukça önemli ücretlere yapılan retorik eğitimi, kendi iddialarına göre kamuda ve özel işlerinde pratik bilgeliği öğretmekti.¹⁰

Sofistler gezgin filozoflar olarak kendi öğretilerini yaymaya çalışmışlardır. Onlar insanı her şeyin ölçüsü yapan öğretilerini retorik kullanarak aktardılar. Sofistler bir sorunu farklı açılardan düşünüp değerlendirmeyi, bir sonuca varmayı öğretiyorlardı. Doğruluk ya da gerçek, bireysel ve geçiciydi buna bağlı olarak da doğru, bir insanın ikna olabileceği şey demekti. Sofistler öğrencilere haklı olmadıkları durumlarda bile bir mücadeleyi nasıl kazanacaklarını, yani “etkisi zayıf sözü, etkili kılmayı” öğretiyordu.¹¹

Bir sofist için bilgi ancak hayatın kontrolüne yarayan bir araç teşkil ettiği sürece değerlidir. Sofist, öğrencisiz düşünülmesi imkânsız bir kimsedir. Onun

7 Bkz. Gökberk, *age*, s. 27-28.

8 Ülken, Hilmi Ziya, *Mantık Tarihi*, İst. 1942, s. 84.

9 Bkz. Dürüşken, *age*, s. 8.

10 Kennedy, *agm*, s. 10-11.

11 Bkz. Dürüşken, *age*, s. 8; Sönmez, Aykar, *Batı Retoriğinin Temelleri Üzerine Bir İnceleme* (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Ü.S.B.E. İzmir, 2008, s. 14-15. (Sofistlerin delilleri, taktikleri ve başvurdukları yanıltmacalar için bkz. Emiroğlu, İbrahim, *Mantık Yanlışları*, Ankara, 2011, s. 19-21).

hedefi sadece karşısındakileri sofist yapmak değil, fakat bu yoldan halktan insana hayatta kullanabileceği genel bir eğitim vermektir. Dolayısıyla onların ağırlıklı olarak hedefi, yaşama sanatını ve hayatı kontrol etmeyi öğretmektir.¹² Bununla bağlantılı olarak Sofistlere göre her insan, üstün ve yetkin olma anlamında erdemli olarak yetiştirilmelidir. Yetiştirmede de esas öğretmedir; öğretilecek başlıca konu da söz söyleme sanatıdır, yani retoriktir. Bu, insanın en büyük, en değerli işleriyle ilgili bir tekniktir; onu edinmiş olana her şey üzerinde gerektiği gibi konuşmayı, en ümitsiz görünen şeyde bile başarıya ulaşmayı sağlayan büyümlü bir sanattır.¹³ Bu anlamıyla, retoriği eğitim amaçlı ilk kullananlar Sofistlerdir.¹⁴

Sofistlerde bu tarz bir retorik algısının ortaya çıkması dönemin şartlarıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü o dönemde toplumun üst sınıflarındaki zenginlik ve bollukla birlikte Atina'da iyi bir eğitim zorunlu hale gelmiştir. Kendi düşüncesini, güzel konuşmayla yani retorikle inandırıcı bir şekilde seslendiren ve savunan haklı görülmekteydi. Devlet adamı olmak, toplum içinde yükselmek isteyenlerin, nitelikli bir eğitim alması, iyi bir retorik ustası olarak yetişmesi gerekiyordu.¹⁵ Retorikle ilgili düşüncelerini genel olarak bu şekilde özetleyebileceğimiz Sofistlerin şimdi de önde gelenlerinin retorikle ilgili yaklaşımlarına bakalım.

Önde gelen Sofistlerden biri olan Protagoras (m.ö. 485-411), iyi bir vatandaş olmak için kişinin edebiyatının iyi olması gerektiğine ve toplum önünde konuşma yapabilme yeteneğine sahip olması gerektiğine inanıyordu. Sofistlerin bir diğer önemli ismi Gorgias (m.ö. 483-375) gösteri amaçlı (epideiktik) söylevin ve bu türde kullanılan bazı mecazların, söz ve anlam sanatlarının kurucusudur. Ona göre retorik, konusu hukuksal ve siyasal meseleler olmak üzere her şey olabilen bir sanattır. Konuşmacı sözlerinin büyüyle dinleyicilerini etkileyen bir karaktere sahiptir. Gösteri amaçlı retorik sadece kelimelerle kışkırtmak demek değildir. Retoriğin amacı inandırmaktır.¹⁶

Bir başka sofist düşünür olan İsokrates (m.ö.436-338), öğretisi sağlam temelli bir eğitim sistemi olmadığı için eleştirilmiştir. Sofist öğretideki ahlaki eksikliği tamamlamaya çalışmıştır. O, retorik hocası ve politik söylev yazarı olarak ünlenmiştir. İsokrates çok sayıda söylev kaleme almıştır. Söz ve ikna sanatı ona göre insanı hayvanlardan ayıran bir özelliktir. O, jimnastikle retoriği karşılaştırmış, birinin bedensel, diğerrinin ruhsal yetenek olduğunu ileri sürmüştür. Platon,

12 Zeller, *age*, s. 99.

13 Gökberk, *age*, s. 40-41.

14 Dürüşken, *age*, s. 8.

15 Çetinkaya, Bayram Ali, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, İst. 2010, s. 120.

16 Bkz. Sönmez, *age*, s. 15-16.

gerçeklik ideası etrafında fikirlerini oluşturduğu buna karşılık İsokrates'in konuşma yeteneğini ön plana çıkardığı söylenebilir.¹⁷

Antik çağda bir diğer sofist düşünür Antiphon (m.ö. 480-411) *Retorik Sanatı* adlı bir kitap yazmıştır. Antiphon genel olarak adli söylevler yazan ve bunu yaparken de süslü, güzel üslûp kullanan bir hatip olarak bilinir. Retorikle ilgilenmiş başka bir Sofist, Lysias'tır (m.ö. 459-380). O, bir metin yazarıdır ve iki yüz söylevinden bahsedilir. Lysias, retoriğe oyunculuğu sokmuştur. Andokides, İsaïos, Aiskhines, Lykourgos, Hyperides, Demosthenes, Deinarkhos retorik üzerinde durmuş, dönemin diğer sofist düşünürleri olarak zikredilebilir.¹⁸

Hepsi birer retorik ustası olarak nitelenen Sofistler, retoriği, kendi dönemlerindeki eğitimin bir parçası haline getirmişlerdir. Böylece düşüncede şekil, içeriği tehdit eder hale gelmiş, ikna sanatı hakikat arayışını sekteye uğratmaya başlamıştır.¹⁹

Sofistlerin retorik sanatındaki göz önünde tuttukları hedef, insanın, karşısındaki şahsı, iyi sözlerle ikna etmeyi bilmesidir. Retorik sanatında dikkate aldıkları bu esas, onların şüphecilikleri ile yani herkes için geçerliği olacak genel bir hakikatin varlığını kabul etmemeleri ile ilgilidir.²⁰ Kendileriyle özdeşleşen felsefi şüphecilikle onlar bilginin imkânını fizikten metafiziğe her alanda tartışmalı hale getirmişlerdir. Bazı Sofistler daha da öteye giderek her şeyin merkezine bireyi ve onun göreceli doğrularını koyarak devletin ve toplumun temellerini oluşturan yapı taşlarını yerinden oynatmışlardır. Onlar için bunu gerçekleştirmenin yegane aracı retorik olmuştur.

2. Sokrates ve Platon'un Retorik Algısı

Bilindiği gibi Sofistleri susturma işini en güzel şekilde Sokrates yapmıştır. O, Sofistlerin, 'insan her şeyin ölçüsüdür' şeklinde ifade ettikleri temel savlarına karşı tümel bir doğrunun bulunabileceğini ileri sürmüştür. Sokrates'in felsefe yapma biçimi sorgulamaydı. O, bu sorgulamayı iyiyi ortaya çıkarmak için kimi zaman karşılıklı konuşmaya dayalı diyalektik yöntemle kimi zaman da sıkça tartıştığı Sofistlerin yöntemiyle, yani retorikle yapıyordu.

Sokrates, Sofistler gibi uzun nutuklar söylemekten, kandırıcı güzel sözler kullanmaktan kaçınıyordu. O, her zaman, doğru olana bağlı kalıyor ve dürüstlükten ayrılmıyordu. Sokrates, Sofistleri tenkit etmek istediği vakit, onların usulünü

17 Bkz. Sönmez, *age*, s. 15-16.

18 Bkz. Sönmez, *age*, s. 18-21.

19 Zeller, *age*, s. 113.

20 Birand, *age*, s. 31.

de ustalıklı kullanmasını biliyordu. Bu suretle, Sofistlerin nasıl bir çelişkiye düşmüş olduklarını zaman zaman ortaya koyuyor idi.²¹

Sokrates'in kullandığı metot, konuşma metodudur. Sokrates konuşma sırasında karşındakine bir takım sorular sorar ve bunların cevaplandırılmasını bekler. Bu arada kendisi sanki hiçbir şey bilmiyormuş gibi görünür. Sokrates, karşındakileri belli sorular üzerinde düşünmeye yönlendirir. İşte Sokrates'in kullandığı metodu takip eden öğrencileri, her vakit, diyalog, yani, konuşma tarzında eserler meydana getirmişler ve bu eserlerin hepsinde konuşmayı Sokrates idare etmiştir.²²

Sokrates, arkasında yazılı hiçbir materyal bırakmamıştır. Onun düşüncelerini, en önemli öğrencisi olan Platon, kaleme aldığı diyaloglarla kayda geçirmiştir. Bu sebeple Sokrates'in retorik hakkındaki düşüncelerini Platon'un çeşitli diyaloglarından anlama imkânına sahip olduğumuz kanaatindeyiz.²³

Platon başta *Gorgias* olmak üzere *Phaedrus* ve *Devlet* olmak üzere çeşitli eserlerinde retorik üzerinde durmuştur. Ancak onun retorikle ilgili düşüncelerini en geniş olarak *Gorgias* diyalogunda bulmaktayız. Bunun yanında retorik kelimesinin ilk geçtiği kitabın da bu diyalog olduğu kabul edilir.²⁴

Gorgias diyalogunu Platon, *Gorgias*'ın şahsında, Sofistlerin retoriğe ilişkin fikirlerini ele aldığı için bu şekilde adlandırmış olsa gerektir. Söz konusu diyalogda o, *Gorgias* ve diğer bazı Sofist düşünürlerle Sokrates arasında geçen retoriğin mahiyeti ve ona ilişkin problemlerin ele alındığı tartışmaya yer vermiştir.

Gorgias diyalogunda Platon, Sokrates'in ağzından, *Gorgias*'ı bir mecliste bulunanların istedikleri konuda ne sorarlarsa sorsunlar onlara cevap verme kabiliyetine sahip olan bir kimse olarak niteler. *Gorgias* da yıllardan beri kendisine yöneltilen bütün sorulara cevap vermeyi başardığını ifade eder.²⁵ Sokrates, diyaloga iştirak edenlerden, iyi konuştuğunu ifade ettiği Polos'un kullandığı dilin, onun, konuşma sanatından daha çok retorikle uğraşmış olduğunu gösterdiğine dikkat çeker.²⁶ Sokrates'in bu ifadelerinden onun, konuşma sanatıyla retoriği farklı gördüğü sonucunu çıkarabiliriz.

Sokrates'in ısrarlı soruları neticesinde *Gorgias*, sanatının retorik olduğunu ve bu sanatı başkalarına da öğrettiğini ifade eder. *Gorgias* daha önce de geçtiği

21 Birand, *age*, s. 37-38.

22 Birand, *age*, s. 38.

23 Kayda geçirildikleri dönemdeki gerçek kişileri ve onların düşüncelerini yansıttıkları için Platon'un diyalogları, rahatlıkla birer felsefe-düşünce tarihi kaynağı olarak kabul edilebilir.

24 Dürüşken, *age*, s. 1.

25 Bkz. Platon, *Gorgias*, (çev. Reyhan Erben), İst. 1997, s. 3-4.

26 Bkz. Platon, *age*, s. 5.

bir konuyu, yani aynı şeyleri az sözle anlatma kabiliyetine sahip olmakla övünür. O, Sokrates'in bu yöndeki sorusuna, retorik'in konusunun sözler olduğunu ve bu sözlerin de her çeşit söz olmadığını ifade eder. Sokrates, ona, retorik'in konuşmayı ve üzerinde konuşulan şeyleri düşünmeyi öğrettiğini ikrar ettirerek, konuları söz olan diğer sanatlara niçin bu adı vermediğini sorar. Bu soruya Gorgias, öteki sanatlarda asıl hünerin el işleri yahut buna benzer şeyler olmalarına karşılık, retorik'in yalnız sözle iş gördüğünü söyleyerek cevap verir.²⁷ Sokrates, uzun sorgulamalar sonucunda Gorgias ve tartışmaya katılan diğer sofistlere sözle iş görmenin sadece retorik'e has olmayıp bütün sanatların bu özelliğe sahip olduğunu kabul ettirir.²⁸

Gorgias'a göre retorik sanatının sahibine kazandırdığı iyiliklerin en büyüğü, mahkemelerde yargıçları, mecliste üyeleri, halk toplantısında ve bütün yurttaş toplantılarında bulunanları sözle kandırmak kudreti ve kişinin bu kudretle herkesi kendine bağlamasıdır. Bu yaklaşım karşısında Sokrates, Gorgias'ın, kendisine göre retorik'in nasıl bir sanat olduğunu elinden geldiğince ortaya koyduğunu ifade eder ve bu anlamıyla retorik'in bir kandırma işçisi niteliği taşıdığına işaret eder. Sokrates'e göre, bu sanatın bütün çabası kandırmak ve inandırmaktır, bunun dışında başka bir anlama gelmez.²⁹

Diyalogun akışı içerisinde sorduğu sorular ve kimi zaman kendi sorularına verdiği cevaplarla konuyu bilmeye ve inanmaya getiren Sokrates, bu iki kavramın aynı manaya gelmediğine dikkat çeker. Ona göre bilenler de inananlar kadar inançlıdır. Buradan hareketle Sokrates biri bilgisiz inanmayı, öteki de bilgiyi doğuran iki türlü inandırmanın kabul edilmesi gerektiğini söyler. Tüm bunların bir neticesi olarak da retorik, doğru ile eğriyi birbirinden ayıran değil, kişinin amacına göre bunlardan birine inandıran bir sanattır.³⁰

Gorgias'ın, tersane, duvar ve liman yapımı gibi bir takım işlerin yapılması konusunda insanları ikna etmek için öğüt vermede yetenekli hatiplerin önemli bir görev ifa etmiş olduklarını söylemesi üzerine Sokrates, -alay mı ettiği yoksa gerçekten öyle mi düşündüğü anlaşılamayacak tarzda- retorik'in kudretini gündeme getirerek onun kendisine çok büyük görüldüğünü ifade eder. Bunun üzerine Gorgias, bütün sanatların kudretinin retorikte toplanmış olduğunu söyler. İddiasına kanıt olarak da verilen ilacı almak ve tedavi olmak istemeyen hastaları doktorların sözlerinin etkilemediğini ancak kendisinin o hastaları retorikle kan-

27 Bkz. Platon, *age*, s. 5-8.

28 Bkz. Platon, *age*, s. 8-10.

29 Bkz. Platon, *age*, s. 12.

30 Bkz. Platon, *age*, s. 16-17.

dırması hadisesini gösterir. Gorgias, iddiasını, istediğin bir devlette, halkın önünde veya herhangi bir toplantıda hatiple doktordan biri, doktor olarak seçilecek olsa söz söylemesini bilen adam isterse doktora hiç baktırmadan kendini seçtirir, der. Çünkü topluluk önünde onun kadar, her şey üzerinde, her sanat erbabından daha inandırıcı bir şekilde kimse konuşamaz. Gorgias'a göre işte retorik bu kadar büyüktür.³¹

Gorgias diyalogunda Platon, Sokrates ve Gorgias'ı retoriğin nasıl kullanılması gerektiği üzerinde konuşturmaya devam eder. Gorgias'ın ifadelerine göre retoriği bütün öbür yarış sanatları gibi işletmek gerekir. Retoriğin inandırmada ve ikna etmede bir araç olduğunu ve hangi amaçla uygulanırsa ona hizmet edeceğini işaret eden Gorgias, söz konusu aracın doğru amaçlar için kullanılması gerektiğine; şayet yanlış amaçlar için kullanılırsa da onu öğretenlerin bundan sorumlu olmayacağına dikkat çeker. Örneğin, bir kimse güreşte olağanüstü bir ustalık elde etti diye, babasını, anasını yahut akraba veya dostlarından birini vurursa bu yüzden idman ve kılıç öğretmenlerine kızıp onları şehirden sürmemelidir. Onlar öğrencilere bunları başkalarına sataşmak için değil, düşmanlarına ve doğrudan ayrılanlara karşı, usulünce kullanmak ve karşı koymak için öğretirler. Öğrenciler, öğretmenlerinin düşündüklerinin tersine, kuvvet ve ustalıklarını fena bir yolda kullanırlarsa bu yüzden, öğretmenler de öğrettikleri sanat da kötü ve suçlu olmaz; suç, bunları kötü kullanan öğrencidedir.³²

Gorgias, retoriği kötüye kullanan kimselere biteviye karşı çıkar. Hatta onların öldürülmesi gerektiğini söyleyecek kadar ileri gider. O, bu sanatı kötüye kullananlar ortaya çıktığında cezalandırılmamaları gerektiğini ifade eder: “Retorik de diğer silahlar gibi doğrulukla kullanılmalıdır. Bir insan hatip olduktan sonra kendi kudret ve sanatını kötülükte kullanırsa, ona bu sanatı öğretilene gazez olup onu şehirlerden kovmamalı, çünkü o bu sanatı yoluyla kullansın diye öğretmişken öğrenci onu kötüye çevirmiştir. O halde kötü kullananı kızmalıdır. Kötü kullananı sürmeli, öldürmeli; öğretmeni değil.”³³

Konuşmanın seyri içerisinde Sokrates konuyu bir kez daha bilmeye getirir. O, hatibin tıp bilgisine sahip olmadan doktordan daha çok inandırabileceği doğru ise bilgisiz olanın başka bilgisizleri inandırmakta bilgiliden daha usta olacağını Gorgias'a ikrar ettirir. Sokrates, başka sanatlarla karşı hatibin ve retoriğin üstünlüğünün bu olduğunu, yani hatip için şeylerin iç yüzünü bilmeden bilgisizler önünde bilgililerden daha bilgili görünebilmek için başka bir çare bulmak gerektiğini

31 Platon, *age*, s. 18.

32 Platon, *age*, s.18-19.

33 Platon, *age*, s. 19.

ifade eder. Bu durum “doğru ile eğriye, güzel ile çirkine, iyi ile kötüye karşı da aynı mıdır; retorik öğrenmek isteyen birinin ders almadan önce bütün bunları bilmesi gerekir mi, yoksa sadece retorik öğrenmekle bütün bunları öğrenebilir mi?” sorusuna Gorgias’ın olumlu cevap verir. Bunun üzerine Sokrates, birinin hatip olabilmesi için ister önce ister retorik öğrendikten sonra eğriyi, doğruyu öğrenmiş olması gerektiğini dile getirir.³⁴

Gorgias diyalogunda buraya kadar yapılan tartışmanın sonunda Sokrates, Gorgias’ın retoriğin ne olduğunu anlatamadığını ileri sürer ve devreye tartışmanın aktörlerinden biri olan Polos girer. O, Sokrates’e, mademki Gorgias’ın sana retoriğin ne olduğunu anlatamadığını iddia ediyorsun, öyleyse sen, retoriğin nasıl bir sanat olduğunu soruyorsun, diyerek tepki gösterir. Bunun üzerine Sokrates, retoriği bir sanat olarak kabul etmediğini; onu, tıpkı yemek pişirmek gibi zevk ve haz vermeye yarayan bir görenek olarak gördüğünü ifade eder.³⁵ Retoriği yemek pişirmeye benzettiği için Polos, Sokrates’i eleştirir. Bunun üzerine Sokrates, bu iki göreneğin aynı şey olmadıklarını ancak ikisinin de, konusu zevk ve haz vermek olan aynı işin parçası olduklarını ifade eder. Ardından o, Gorgias’ın sahip olmakla övündüğü ve sanat olarak kabul ettiği retoriği de yani onun yaptığı işi gülünç duruma düşürmekten korktuğunu ve Gorgias’ın öğrettiği retorikle kendisinin söylemek istediği şeyin bir olup olmadığından emin olamadan, kendisine göre retoriğin, hiç de güzel olmayan bir şeyin parçası olduğunu ifade eder.³⁶

Diyalogun bu aşamasında bir kez daha söze giren Gorgias, Sokrates’ten kendisini kırmaktan çekinmeden, retoriğin, hiç de güzel olmayan hangi işin parçası olduğunu anlatmasını ister. Bunun üzerine Sokrates şu açıklamaları yapar: Bu, sanatla ilgisi olmayan fakat anlayışlı, atılgan (cüretkâr) ve insanlar ile konuşabilmek için çok kabiliyetli bir ruh isteyen bir iştir. Bu çeşit işe ben dalkavukluk diyorum. Bu da daha birçok kısımlara ayrılır... Retoriği, süslenmeyi ve bilgiçliği dalkavukluktan sayıyorum... Bence retorik siyasetin bir parçasının benzeridir... Dalkavukluk dediğim işte budur ve çirkin bir şeydir. Çünkü o, en iyiye bakmayarak en hoşu arar. Üstelik bu, sanat da değil bir görenektir; kullandığı şeylerin tabiatı üzerinde kesin hiçbir fikri olmadığı için hiçbir şeyi açıklayıp anlatmaz. Ben böyle akıldan yoksun bir şeye sanat diyemem... Tıbbı göre aççılık ne ise doğru söylemeye göre de retorik odur... Bedene gör aççılık ne ise ruha göre de retorik odur.³⁷

34 Platon, *age*, s. 22-23.

35 Platon, *age*, s. 27.

36 Platon, *age*, s. 28.

37 Platon, *age*, s. 28-32.

Platon'un kaleminden çıkan Gorgias diyalogunda bu minval üzere devam eden tartışmada Gorgias ve diğer Sofistlerin çok büyük değer atfettikleri retorik, Sokrates tarafından tahkir içeren, olumsuz birden çok anlam yüklenerek bir çeşit görenek olarak kabul edilir. Bu da dalkavukluğun, siyasete benzer işlerin ve övgünün bir parçasıdır ki bunlar iyiyi, güzeli, doğruyu, gerçeği bulmaya değil; sadece zevk ile haz vermeye yarar. Platon'un *Gorgias* diyalogunda retorik, negatif bir kavram olarak kabul edilmiş olmasına rağmen, bu diyalog felsefi bir söylem olarak retoriğin dikkate alınması ve incelenmesi gereken bir alan görünümündedir.

Konuyla ilgili düşünceleri pek çok eserinde kendini gösteren Platon, retorik hakkındaki birçok düşünceyi hocası Sokrates'ten almıştır: Her ikisi de retoriğin daha çok bencilce bir kullanımının olduğunu düşünürler.³⁸ *Gorgias*, retoriği 'sanatların kraliçesi' olarak nitelendirirken; buna karşılık Sokrates, retoriğin 'dinleyicileri gülünç duruma düşürme ustalığı' olduğunu söyleyerek olumsuz yönünü ön plana çıkarır.

Platon, *Theaitetos* diyalogunda retoriği 'gevezelik' olarak nitelemektedir. Buna karşılık diyalektik, genç delikanlıların sandığının aksine, en zor işlerden biri olarak görülür.³⁹ *Phaidros*'ta, retoriğin olumsuz yönü vurgulansa da retoriğin iki ayrı kullanımından söz açılarak, nispeten daha olumlu yönü de açığa çıkarılır. *Gorgias* diyalogunda retorik daha çok olumsuz özellikleriyle ön plana çıkar. Retorik burada yukarıda da belirtildiği gibi, dalkavukluk olarak görülür; karşısındaki çıkarlarını düşünmeden ruha hoş görünmeyi amaç edinerek iki ya da daha çok kimseye karşı kullanılır. Ayrıca yine bu diyalogda, sofist ile retorik aynı şeylerdir yahut birbirine çok benzerler.⁴⁰ Burada, Sofist ile retorikçi arasında bir bağ ortaya çıkıyor. Sofist de retoriği kullanması bakımından bir çeşit retorikçidir denilebilir.⁴¹ Bütün bu tartışmadan hareketle Platon'un, retorik konusunda sofistleri mahkûm ettiği söylenebilir.⁴²

Hem *Phaidros*'ta hem de *Gorgias*'ta, retoriğin olumlu ve olumsuz taraflarından söz edilmiştir. Fakat aralarındaki en belirgin farklılık, *Gorgias*'ta retorikçinin bilgisiz olduğu; *Phaidros*'ta ise retorikçinin ikna etmede tamamen bilgisiz

38 Fırncı, Türkan, "Platon'da 'Retorik' Kavramı", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Temmuz 2011, 4(2), s. 32.

39 Fırncı, agm, s. 34-36.

40 Fırncı, agm, s. 38.

41 Fırncı, agm, s. 39.

42 Meyer, *age*, s. 7-8.

olmadığı, en azından karşısındaki kitlenin özelliklerini tanıması gerektiği yönündeki ifadelerdir.⁴³

Phaidros'ta retoriğe karşı farklı olduğu düşünülen tavrın, siyaset ve eğitim konularıyla ilgisinde de belirdiği söylenebilir. Çünkü retorik bu gibi durumlarda felsefeye benzerliği ile birlikte anılır. Retorik adeta felsefenin bir taklididir. Fakat retorik yine de asla –en belirgin özelliği karşılıklı konuşma/tartışma olan diyalaktığın yerini alamaz. Mahkemelerdeki ikna ise akla yakın görünen şeye duyulan iknadır. Bir hatip olarak retorikçi de akla yakın olanın peşinden gitmeli, hakikate ‘uğurlar olsun!’ demelidir. Bu son söylenenler Platon’un yaşadığı dönemin retorik anlayışını dile getirmektedir.⁴⁴

Platon’un retorikle ilgili bazı düşünceleri onun önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen Devlet diyalogunda yer alır. Bu kitabında Platon, ruhun iştiha, akıl ve irade olmak üzere üç parçası olduğunu söyler. Bu çerçevede o, retoriği bu defa yöneten-yönetilen karşıtlığı bağlamında tartışmıştır. Ayrıca burada Platon, bir sanat etkinliği olarak retoriğin ise taklidin taklidi olması bakımından tehlikesine dikkat çeker.⁴⁵

Farklı bağlamlarda, olumlu ya da olumsuz birçok anlamda kullandığı retorik kavramını Platon’un, kendisi de söze dayanan bir sanat olan diyalaktik benzeri bir ikna sanatı olarak kabul etmiş olduğu söylenebilir. Diyalaktik ile retorik kavramlarının farklı anlamlılığı, onların bilgisel temellerine bakılarak belirlenir. Çünkü o dönem düşüncesinde retorik daha çok inançla ilgili iken, diyalaktik doğru bilgiye ilişkindir.⁴⁶

Buraya kadar verilen bilgilerden hareketle genel olarak Antik Yunan dünyasında retoriğin-haklı ya da haksız- ikna edici konuşma teorisi biçiminde anlaşılmış olduğunu görüyoruz. Böylece Sofistlerin, Sokrates’in ve Platon’un retorik konusundaki temel yaklaşımları belirtilmiş oldu.

3. Aristoteles’in Retorik Algısı

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Aristoteles öncesi dönemde retoriğe ilişkin bir takım çalışmalar yapılmıştır. Ancak bunlar sistemli değildir. Sistematik anlamda retoriğin kavramsallaşması, ilkelerinin belirlenmesi, teknik terimlerinin ortaya konması büyük ölçüde Platon ve Aristoteles’in katkılarıyla olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi

43 Fırıncı, agm, s. 41.

44 Fırıncı, agm, s. 40.

45 Fırıncı, agm, s. 33.

46 Fırıncı, agm, s. 45.

Platon, *Gorgias*'ta ve *Phaidros*'ta retoriğe ilişkin birçok kavram kullanmıştır. Platon'un ortaya koyduğu kavramları Aristoteles kendi bakış açısıyla formüle etmiştir.

Aristoteles, retoriği ciddiye almış ve ona pozitif bir rol yüklemiştir. Hatta onu yüceltme yoluna gittiği bile söylenebilir. Ona göre, retorik bilimin zorunlu ters yüzüdür. Bilimin ulaştığı sonuçları kesin kılar ama gündelik hayatın ve entelektüel dünyanın birçok sorunu karşısında kesinlik arz etmez. O halde bunların mantık alanından dışlanması mı gerekir? Bu bağlamda fikirler savaşı, görüşler, düşünceler mücadele eder. Siyasette ve ahlak dünyasında bireyler farklı ve meşru düşüncelere sahip olurlar. (Siyaset ve ahlak vb. alanlarda) manipülasyon yapmak ve insanları aldatmak hiç şüphesiz mümkündür. Ama başkalarının kesinlikle katılmadıkları düşünceleri iyi niyet ve inançla benimsemek de mümkündür.⁴⁷

Aristoteles, konu üzerine *Retorik* isimli bir kitap yazarak yeni bir retorik teori ortaya koymuştur. *Retorik* üç kitap olarak düzenlenmiştir.⁴⁸ Her kitap da bölümlere ayrılmıştır.

Aristoteles'in mantık külliyyatı olarak kabul edilen *Organon* dokuz kitap-tan meydana gelir ve bu kitaplardan birini *Retorik* oluşturur. *Retorik*, bu külliyyata Aristoteles'ten sonra, onun yorumcuları tarafından dâhil edilmiştir.⁴⁹ Ancak Aristoteles, retoriğin, mantık ilminin içerisinde yer aldığını şöyle dile getirmiştir: "Retorik, mantık bilimi ile politikanın etik dalının bir bileşimidir ve kısmen diyalektikçe kısmen de sofistlik akıl yürütmeye benzer."⁵⁰

Aristoteles'e göre retorik, belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisidir. Bu, başka herhangi bir sanatın işlevi değildir. Bunun dışındaki her sanat kendi konusuna ilişkin öğretim ya da inandırmada bulunabilir. Retorik, Aristoteles nazarında bir kimseye sunulan hemen her konu üzerinde inandırma yollarını kullanma gücüdür. İşte bu sebeple retorik, teknik karakteriyle, herhangi bir özel ya da kesin bir konu sınıfı ile ilişkili değildir. İkna yöntemlerinden bazıları retoriğin içine girer, bazıları girmez.⁵¹

Aristoteles'e göre retorik, diyalektikğin karşılığıdır. Her ikisi de, aşağı yukarı, bütün insanların genel bilgi alanı içine giren ve belli bir bilime ait olmayan

47 Meyer, *age*, s. 8-9.

48 Bu bölümlerin özlü bir şekilde tanıtımı için bkz. Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara, 2011, s. 223-224.

49 Bu konuyla ilgili bkz. Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Ank. 2009, s. 21; Bayraktar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, Ank. 1997, s. 137-138; Köz, İsmail, "İslam Mantık Külliyyatının Teşekkülü", *Felsefe Dünyası*, S. 30, 1999/2, s. 91-113.

50 Aristoteles, *Retorik*, (çev. M. H. Doğan), İst. 2008, s. 46.

51 Aristoteles, *age*, s. 37.

şeylerle ilgilidir. Dolayısıyla herkes şöyle ya da böyle bunları kullanabilir. Çünkü bir dereceye kadar, bütün insanlar zaman zaman görüşleri tartışma ve doğrulama, kendilerini savunma ve başkalarına karşı çıkma girişiminde bulunur. Sıradan insanlar bunu ya rast gele ya da alışkanlıkla ve edinilmiş alışkanlıklar yüzünden yapar. Her iki yol da olanaklı olduğuna göre, konu sistemli bir biçimde açıklıkla ele alınabilir, çünkü bazı konuşmacıların pratikle, bazılarının ise kendiliğinden başarılı olmalarının nedenini araştırmak mümkün ve böyle bir araştırmanın bir sanatın işlevi olduğu konusunda herkes düşünce birliğinde olacaktır.⁵²

Aristoteles'e göre retorik üzerine konuşanlar, bazı şeyleri ihmal etmişlerdir. Ona göre kendi zamanında retorik üzerine geçerli olan incelemelerin sahipleri, bu sanatın ancak bir bölümü üzerinde durmaktadır. Aristoteles için inandırma tarzları retoriğin tek gerçek öğeleridir; bunun dışındaki her şey yalnızca ikinci önemdedir. Bununla birlikte bu yazarlar retorik inandırmanın tözü olan kısaltılmış kıyaslar [enthymeme]⁵³ üzerine hiçbir şey söylememekte, fakat temelde asli olmayan şeylerle uğraşmaktadırlar.⁵⁴

Aristoteles'e göre söylenen sözün sağladığı üç tür inandırma tarzı vardır. İlki konuşmacının kişisel karakterine; ikincisi dinleyiciyi belirli bir ruh haline sokmaya; üçüncüsüye, konuşmacının kullandığı sözcüklerin sağladığı delile bağlıdır. Bunlara egemen olan insanın mantıksal olarak düşünebilmesi, insan karakterini ve erdemini çeşitli biçimleri içinde kavrayabilmesi, coşkuları anlayabilmesi gerekir. Böylece Aristoteles'e göre retoriğin, diyalektiğin ve aynı zamanda etik çalışmalarının bir dalı olduğu ortaya çıkar. Etik çalışmaları, politik olarak da nitelendirilebilir; bu yüzden de sahte retorik gösterilerine politika bilimi, bunu öğretenlere de politika uzmanları denilebilir. Aristoteles'e göre gerçekte retorik yukarıda da belirtildiği gibi, diyalektiğin bir dalıdır ve ona benzer. Yine ona göre ne retorik ne de diyalektik başlı başına bir konunun bilimsel incelemesi değildir. Her ikisi de kanıtlar sağlama yetisidir. Bu durum onların çalışma alanları ve ilişkileri konusunda yeteri kadar fikir vermektedir.⁵⁵

Aristoteles'e göre politik, adli ve törenselle olmak üzere üç tür retorik vardır. Cesaretlendirme ve umut kırma politik retoriğin bölümlerini; gelecekte olması zamanını; uygunluk ve uygunsuzluk da sonuçlarını oluşturur. Adli olanın, suç-

52 Aristoteles, *age*, s. 33.

53 İfadede eksik fakat zihinde tam olan ya da bir veya iki öncülü düşürülmüş kıyaslara kısaltılmış kıyas (enthymeme) denir. Bkz. Öner, *age*, s. 146; Emiroğlu, *age*, Ank. 2011, s. 182.

54 Aristoteles, *age*, s. 33.

55 Bkz. Aristoteles, *age*, s. 38-39.

lama ve savunma, bölümlerini; geçmişte olması, zamanını; adalet ve adaletsizlik de sonuçlarını teşkil eder. Törenselleşmenin ise övmeye ve eleştirme, bölümlerini; şimdi gerçekleşmesi, zamanını; onur ve onursuzluk da sonuçlarını meydana getirir.⁵⁶

Aristoteles, retorik dördüncü tarzda kullanıldığına işaret ederken onun yarımını da ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre retorik ilk olarak gerçek olan şeylerle doğru olan şeyler karşıtlarına üstün gelecek doğal bir eğilime sahip olacağı için yararlıdır. İkinci olarak bilgiye dayalı kanıt, öğrenim gerektirir ve bir şey öğretilmeyecek kişiler de vardır. **Üçüncü olarak** bir sorunun karşıt yanlarında, tıpkı kesin akıl yürütmeyi kullanabildiğimiz gibi inandırmayı da kullanabilmeliyiz. Diyalektik ve retorikten başka hiçbir sanat karşıt sonuçlar çıkaramaz. Bu iki sanat yansız olarak karşıt sonuçlar çıkarır. Yine de, temelde yatan olgular zıt görüşlere aynı derecede yatkın değildir. Dördüncü olarak mantıklı konuşmanın kullanılması, kolların bacakların kullanılmasından daha ayrı bir insani özellik iken, bir insanın konuşma ve akıl (logos) yoluyla kendini savunmadığı için değil de, kolları-bacaklarıyla kendini savunmadığı için ayıplanmasını gerektiğini savunmak saçma bir şeydir.⁵⁷

Aristoteles'in *Retorik*'teki niyeti ya da amacının ne olduğu önemlidir. Bu konuyla ilgili farklı varsayımlar ortaya atılabilir. Nitekim kimi yorumculara göre Aristoteles'in amacı ya günlük dildeki konuşma (sivil konuşma) ya da politik konuşma idi. O, kitabında ya tamamen teorik bir söylem peşindeydi ya da siyasal sistemler için önemli olan pratik değeri ön plana alınmış bir retorik öğretiyi amaçlamıştı. Yine Aristoteles'in gayesi, politik sağduyunun ya da sağduyu eğitimi olarak politika biliminin aracı olan bir retorik teorisini ortaya koymaktı.⁵⁸ Aristoteles'in retorik üzerine yaptığı çalışmalar, hala çoğu düşünürün bu konudaki temel çerçevesini oluşturmaktadır.

Aristoteles'in özellikle üzerinde durduğu konu, konuşmacının *ethosu*, yani onun kendisini güvenilir bir kimse olarak takdim etmesini, *logosu*, yani mantıksal bir argümanı ve *pathosu*, yani izleyicilerde duygu uyandırmayı kullanarak mantıksal metot ve sanatları ikna araçları olarak tespit etmektir. Bununla birlikte, Aristotelesçi retorik, gerçek dünyadaki siyasette ve hukuk mahkemelerinde çok önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Şiirden sık sık örnekler veriyor olsa da, Aristoteles retorik çerçevesini halka açık meclislerle, mahkemelerle veya tören

56 Bkz. Aristoteles, *age*, s. 44.

57 Bkz. Aristoteles, *age*, s. 36.

58 McAdon, Brad, "Reconsidering the Intention or Purpose of Aristotle's *Rhetorica*", *Rhetoric Review*, C. 23, S. 3 (2004), s. 216.

konuşmalarıyla büyük oranda sınırlar. O, geçerli mantıksal argümana büyük önem vermiştir. Ancak yine o, uygulamada, siyasi, hukuki ve halka açık konuşmalarda tartışılan kültürel sorunlarla ilgili sadece olasılıklar üzerine kurulabilecek konular olduğunu da görmüştür. O, bir hatibin, izleyiciyi yanlış bir şeye ikna etmemesi gerektiğine inanmasına rağmen retorik kendisini “elde mevcut ikna aracı” görmüştür. Buna karşılık retorik onun için ahlaki olarak tarafsız bir sanattır ve bir konunun iki taraftan (iki karşıt görüşün) nasıl kanıtlanacağını gösterir. Aristoteles, bir şey geçersiz veya ahlaka aykırı olsa bile onun ikna yöntemiyle takdim edilebileceğinden tereddüt etmez.⁵⁹

Aristoteles’in retorik üzerine yaptığı çalışmalar, hala çoğu düşünürün bu konudaki temel çerçevesini oluşturmaktadır. Özellikle, Stagirite olarak bilinen üç ikna modeli bunu sağlar. Bunlar hatibin karakteri (ethos), dinleyenlerin duyguları (pathos) ve konuşmanın argümanlarıdır (logos). Buna ek olarak o, retorik icra üslubunu ve ayrımlarını işaret etmiş ve retorik parçaları olarak tasavvur edilen tüm ayrıntıları düzenlemiştir.⁶⁰

Retorik teori M.Ö. dördüncü yüzyıldan Antik dönemin sonuna kadar temelde halka açık konuşma öğretisi olarak algılanmıştır.⁶¹ Aristoteles sonrası hatipler o zamanki retorik el kitaplarına ve sofistlerin çalışmalarına aşina olmasına rağmen, hiçbiri retorik hakkında Platon ve Aristo’nun fikirlerini aşamamışlardır. Onların yayınlanan konuşmaları, Yunanistan’da, günlük hayattaki sözleşmeler ve mahkemelerdeki sözlü geleneğe dayalı konuşmanın sanatsal gelişiminden ziyade, belirli durumlardaki meydan okuma uygulamalarıdır.⁶²

Sonuç

Antik Yunan dünyasında özellikle M.Ö. V. Yüzyıldan itibaren Ege kıyısında yer alan İyonya bölgesinde maddi kalkınmanın ve özgür düşünme ortamının da etkisiyle felsefi bir hareketlilik olmuştur. Doğaya ve insana ilişkin birçok konu farklı bakış açısıyla tartışılmıştır. Bu durum, diyalektik ve retorik gibi bir takım tartışma ve ikna etme araçlarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Başta Sofistler olmak üzere, Sokrates, Platon ve Aristoteles, Antik çağ retorik algısının şekillenmesinde önemli paya sahip olmuşlardır.

59 Bkz. Kennedy, agm, s. 14.

60 Fortenbaugh, William W., *Aristotle's Practical Side on his Psychology, Ethics, Politics and Rhetoric*, Leiden-Boston, 2006, s. 207.

61 Kennedy, agm, s. 5.

62 Bkz. Kennedy, agm, s. 16.

Her şeyin merkezine insanı ve onun anlık isteklerini koyan Sofistler şüpheli ve izafiyetçi bir yaklaşım sergilemişlerdir. Onlar, şüphe etmek için şüphe etmeyi esas almışlardır. Bu tutum onların teorik ve pratik her türlü işlerine yansımıştır. Duruma göre hareket etmeyi ya da tavır almayı gerekli kılan yaklaşım biçimlerini, karşıdakine izah etmek daha da önemlisi onları ikna etmek Sofistlerin en temel uğraşı olmuştur. İşte bu sebeple olsa gerektir ki Sofistler retoriğe sarılmışlar; süslü laflarla, kelime oyunları ile bezeli konuşmaları kendilerine temel yöntem olarak seçmişlerdir. Bu işte o kadar başarılı olmuşlar ki parayla retorik dersleri vermişler, hatta retorik temel eğitimin parçası haline gelmiştir.

Sofistlerle aynı dönemde yaşamış ve onların en keskin muarızı olan Sokrates de yöntem olarak şüpheyi ve konuşmayı esas almıştır. Ancak onun şüphesi de konuşması da Sofistlerinkinden oldukça farklıdır. O, şüpheyi amaç değil araç olarak, konuşmayı da güzel sözlerle kandırmak için değil hakikati ortaya çıkarmak için kullanmıştır. Onun kullandığı yöntem karşıdakine nutuk çekmek yerine yönelttiği sorularla karşıdakini konuşturmadır. Bu yüzden Sokrates, uzun konuşmalar yapmaktan sakınmış, düşüncelerini diyaloglar şeklinde ortaya koymuştur. O, Sofistlerin kullandığı türden bir konuşmayı sanat olarak kabul etmemiştir.

Antikçağdaki retorik algının şekillenmesinde en önemli işi belki de Platon yapmıştır. Bilindiği gibi o, Sokrates'in öğrencisi ve sadık bir takipçisidir. O, hocasının düşüncelerini diyaloglar halinde kayda geçirmiştir. *Pahaidros*, *Devlet*, *Protagoras* ve özellikle de *Gorgias* diyalogunda başta Sokrates olmak üzere Sofistler ve doğal olarak kendisinin retorik konusundaki düşünceleri yer alır.

Bu terimin ilk kez kullanıldığı *Gorgias* diyalogu neredeyse baştan sona retoriğin mahiyetine ilişkin Sokrates'le Sofistler arasında geçen bir tartışmadan ibarettir. Burada Platon Sokrates'in ağızından Gorgias'ın kullandığı anlamda ve şekilde retoriğin bir sanat olmadığını dile getirir. Sokrates, onun sanat dediği şeyin tıpkı yemek pişirmek gibi zevk ve haz vermeye yarayan bir görenek olarak gördüğünü ifade eder. Ona göre, Gorgias'ın sahip olmakla övündüğü ve sanat olarak kabul ettiği retorik onu *gülünç* duruma düşürmektedir. Sokrates, Gorgias'ın öğrettiği retorikle kendisinin söylemek istediği şeyin bir olup olmadığından emin değildir. Ona göre retorik, hiç de güzel olmayan bir şeyin parçasıdır.

Sokrates'e göre retorik, sanatla ilgisi olmayan fakat anlayışlı, cüretkâr ve insanlar ile konuşabilmek için çok kabiliyetli bir ruh isteyen bir iştir. Bu çeşit işi o, *dalkavukluk* olarak niteler. Ayrıca ona göre retorik siyasetin bir parçasına benzer ve onun dalkavukluk dediği budur ve çirkin bir şeydir.

Platon'un, Sofistlerin kullandığı anlamdaki ve biçimdeki retoriğe hiç iyi bakmadığı aşikârdır. Ancak onun bu kavram üzerinde sergilediği uzun tartışma bu konuyu dikkate aldığını göstermektedir. Bu gerekçeyle Platon'un kendi anladığı biçimdeki bir sanat hüviyetinde olan retoriği felsefe yapmanın bir aracı olarak gördüğü söylenebilir. Ancak şunu bir kez daha ifade etmek gerekir ki Platon'un bu kavram hakkındaki olumsuz tavrının temel nedeni, Sofistlerin, retoriği, ne şekilde olursa olsun karşıdakini ikna etme yöntemi olarak kullanmış olmalarıdır.

Şüphesiz Antik çağın son sistem filozofu Aristoteles'tir. O bilimin ve felsefenin hemen her kolunda olduğu gibi retorik konusunda da büyük bir başarıya imza atmıştır. Kendisinden önceki tartışmaları ve bunların sonucunda ortaya çıkan retoriğe ilişkin farklı algılama biçimlerini bir potada eritmeyi başarmıştır. Aristoteles'in retorik algısı kendisinden öncekilerden farklıdır. Ne Sofistler gibi retoriğe, sahip olduğundan fazla anlam yükler ne de Sokrates ve Platon gibi onu kötüler. Onun için retorik ihtiyaç halinde, kurallarına riayet edilerek başvurulması gereken bir ikna aracıdır. Teknik anlamda kesin bir ispat sağlamayacağı gibi tamamen de geçersiz değildir; her zaman işe yaradığı yerler vardır.

Aristoteles'e göre retorik, bir kimsenin sahip olduğu inandırma ve ikna etme araçlarını kullanma gücüdür. Bunun belirli kural ve kaideleri vardır. Aristoteles retoriğe ilişkin prensipleri bu konuda sistem dâhilinde yazılmış ilk eser olan *Retorik*'te bir araya getirmiştir.

Aristoteles'e göre retorik, diyalektik ve etikle benzerliği ve bağlantısı olan bir mantık konusudur. Mantık konusu olması onun ikna etmek için kanıtlara başvurmasından kaynaklanır. Bu yönüyle retorik, teknik bir konudur ve iyi öğrenilmesi gerekir.

Son bir cümleyle Antik Yunan dönemindeki retorik algısını özetleyecek olursak o, bir ikna aracı olarak kabul edilmiştir. Bu araç kişinin amacı doğrultusunda hizmet eder ve kullanım biçimine göre şekil alır.

Öz

Antik Yunan'da Retorik Algısı

Aristoteles'in *Metafizik*'teki ilk cümlesinden uyarlayarak söyleyecek olursak; her insan doğal olarak konuşmak ister. Konuşmaktan maksat bir kimsenin kendini, yani düşüncelerini ifade etmesidir. Düşünce, kimi zaman karşıdakini bilgilendirmek, kimi zaman sorgulamak, kimi zaman kendini savunmak, bazen de bir konuda karşıdakini ikna etmek için vb. saiklerle dile getirilir. Karşıdakini ikna etme amacıyla belirli kurallar çerçevesinde yapılan konuşmaya retorik denilir. Bu tarz konuşmanın kural ve kaideleri belirli bir zaman diliminden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu dönemin, Antik Yunan devri olduğu kabul edilir. Bu açıdan Antik Yunan'daki retorik algısı, bu sanatın mahiyetini ve geçirdiği tarihsel süreci anlama açısından bir hayli önemlidir. Bu süreçte Sofistler, Sokrates, Platon ve Aristoteles retorik algının oluşmasında rol almış en etkin isimlerdir. Bu çalışmada sırasıyla bu aktörlerin, retoriğe ilişkin algılama biçimleri özet olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Retorik, İkna, Sofistler, Sokrates, Platon, Aristoteles.

Abstract

Perception of Rhetoric in Ancient Greece

If adapting to say the first sentence of Aristotle in *Metaphysics*; all men by nature desire to speak. Aim of speaking is to express one's self, i.e, his thoughts. Thought is expressed in many motives such as sometimes to inform and sometimes to inquiry and sometimes to defend him or herself and sometimes to persuade people. Speaking that to persuade people in definite rules is called rhetoric. Rules and regulations of this kind of speech began to emerge from a specific period of time. This period is assumed as the ancient Greek era. In this respect, the perception of rhetoric in Ancient Greece, this is a great deal of art is important in terms of understanding the nature and the historical process. In this process, Sophists, Socrates, Plato and Aristotle have played a most effective role in the formation of the rhetoric perception. In this study, understanding of these actors of rhetoric will be present in briefly.

Key Words: Philosophy, Rhetoric, Persuasion, Sophists, Socrates, Plato, Aristotle.

Kaynaklar

- Aristoteles, *Retorik*, (çev. M. H. Doğan), İst. 2008.
- Bayraktar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, Ank. 1997.
- Birand, Kâmuran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ank. 2001.
- Çapak, İbrahim, *Anahatlarıyla Mantık*, İst. 2012, s.180.
- Çetinkaya, Bayram Ali, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, İst. 2010.
- Dürüşken, Çiğdem, *Antikçağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica Roma'da Rhetorica Eğitimi*, İst. 2001.
- Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ank. 2011.
- Emiroğlu, İbrahim, *Mantık Yanlıları*, Ank. 2011.
- Fırıncı, Türkan, "Platon'da 'Retorik' Kavramı", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Temmuz 2011, 4(2).
- Fortenbaugh, William W., *Aristotle's Practical Side on his Psychology, Ethics, Politics and Rhetoric*, Leiden-Boston, 2006.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İst. 2010.
- Kennedy, George A. "Historical Survey Of Rhetoric" (*Handbook of classical rhetoric in the Hellenistic Period (330 B.C.-A.D. 400)*; içinde edit. Stanley E. Porter).
- Köz, İsmail, "İslam Mantık Külliyyatının Teşekkülü", *Felsefe Dünyası*, S. 30, 1999/2.
- McAdon, Brad, "Reconsidering the Intention or Purpose of Aristotle's Rhetorica", *Rhetoric Review*, C. 23, S. 3 (2004).
- Meyer, Michel, *Retorik*, (çev. İsmail Yerkuz), Ank. 2009.
- Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Ank. 2009.
- Platon, *Gorgias*, (çev. Reyhan Erben), İst. 1997.
- Sönmez, Aykar, *Batı Retoriğinin Temelleri Üzerine Bir İnceleme* (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Ü.S.B.E. İzmir, 2008.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Mantık Tarihi*, İst. 1942.
- Zeller, Eduard, *Grekl Felsefesi Tarihi*, (çev. A. Aydoğan), İst. 2001.